

8D01602 «Тарих» білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған Анисимова Ирина Юрьевнаның « XX ғасырдың 70 – 90 жылдардағы тарихшылардың күнделікті өмірі (Семей қаласы материалдарында)» тақырыбындағы диссертациясына

Аңдатпа

Тарихшының әлеуметтік рөлі Геродоттың заманынан бері өзгерген жоқ, ол тарихтың басты мақсаты адамзат үшін жасалған құнды тәжірибені сақтауға деген ұмтылыс деп санады. Кезкелген қоғамдағы тарих ғылымы өкілдерінің еңбегінің маңыздылығын асыра бағалау күрделі. Олар тарихи сананың негізін қалады, әлем туралы нақты білімнің сақтаушылары мен жетекшілері болып табылады. Сондықтан тарихшының "өмір әлемін", ұстанымдарын, әлеуметтік-мәдени ортасын, "күнделікті тарих" аясында, тарихи зерттеулердің жаңа бағытын зерттеуге көбірек ғалымдар жүгінуде.

Зерттеудің өзектілігі Семей тарихшылары қауымдастығының ғылыми және әлеуметтік-тұрмыстық күнделікті өмір мәселелерін зерттеу жергілікті және уақытша көзқараспен байланысты.

XX ғасырдың 70 – 90-шы жылдарындағы Семей қаласындағы тарихшыларының ғылыми қоғамдастығының күнделікті өмірі (2007 жылдан бастап Семей қаласы деп аталды) осы зерттеуде оның бірқатар құрамдас бөліктерін талдау негізінде қайта құрылды: мамандықты таңдау мотивациясы, ғалымның әлеуметтік әл-ауқаты, ғылыми проблематиканы таңдау, уақыт құрылымы, ғылыми ортадағы коммуникация ерекшеліктері, тұрмысы, бос уақыт ерекшеліктері және т.б.

Күнделікті тарих сияқты тарихи зерттеулердің осы бағытын өзектендіру қазіргі білім беру саясаты үшін де маңызды болып көрінеді. Жаңа тәсілдерге және инновациялық білім беру технологияларын енгізуге сәйкес оқыту мақсаттарының екпіні оқу процесіне ауысады: ең бастысы-оқушыны оқуға үйрету, білім өз мақсатына емес, мақсатқа жету жолына айналады, бұл тарихи пәндерді оқыту тәжірибесінде күнделікті тарих материалын қолдануға ықпал етеді.

Зерттеу нысаны мен пәні. Диссертациялық зерттеу объектісі ретінде XX ғасырдың 70 – 90-шы жылдарындағы Семей қаласы тарихшыларының ғылыми қауымдастығы таңдалды, оның ішінде ғылым кандидаты немесе докторы дәрежесі бар жоғары оқу орындарының ғылыми қызметкерлері мен оқытушылары бар.

Зерттеу пәні — XX ғасырдың 70 – 90 жылдарындағы Семей тарихшыларының әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-мәдени күнделікті өмірі.

Зерттеудің мақсаты. Бұл диссертациялық зерттеудің мақсаты — XX ғасырдың 70 – 90 жылдарындағы Семей қаласы тарихшыларының әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-мәдени күнделікті өмірінің көрінісін қайта құру; білім алушылардың танымдық мотивациясын дамыту үшін күнделікті материалды пайдалана отырып, тарихты оқыту бойынша педагогтың білім беру қызметінің моделін әзірлеу.

Жұмыстың мақсаты **диссертацияның міндеттерін** анықтайды: тарихи білім беру жүйесінде күнделікті тарихтың орнын анықтау; педагогикалық эксперимент барысында білім алушылардың танымдық уәдемесін қалыптастыратын әдістерді әзірлеу және тексеру, ЖОО-да тарихи пәндерді оқыту практикасында күнделікті тарих материалдары мен әдістерін қолданудың нәтижелілігін бағалау; ХХ ғасырдың 70 – 80-ші жылдарындағы Семей қаласы тарихшыларының ғылыми күнделікті өмірін қайта жаңғырту; ХХ ғасырдың 70 – 80-ші жылдарындағы тарихшылар қауымдастығының әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-мәдени күнделікті өмірі; оқу және зерттеу қызметін, кәсіби ортадағы өзара іс-қимылды талдау негізінде 90-шы жылдардағы тарихшылардың ғылыми қоғамдастығының ғылыми күнделікті өмірінің маңызды сипаттамаларын зерделеу; тұтыну құрылымын, әлеуметтік-тұрмыстық жағдайларды, бос уақыт қызметінің кешенін және оның проблемаларын зерделеу негізінде ХХ ғасырдың 90-шы жылдарындағы тарихшылардың кәсіби қауымдастығының әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-мәдени күнделікті өмірінің сипаттамалық ерекшеліктерін талдау.

Зерттеу әдістемесі мен әдістері. Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негіздері. Диссертациялық зерттеу бірнеше гуманитарлық бағыттардың — дәстүрлі, әлеуметтік және интеллектуалды тарихтың, күнделікті тарихтың, ауызша тарихтың, әлеуметтанудың және Мәдениеттанудың тоғысқан жеріндегі пәнаралық сипаттағы кешенді тәсілге негізделген. Бірқатар тұжырымдамалар мен тәсілдер диссертацияның әдіснамалық негізін құрады. Проблемалық-хронологиялық әдіс 70 – 90-шы жылдардағы Семей қаласының тарихшылар қауымдастығының ғылыми өмірінің әртүрлі кезеңдерін ұсынуға мүмкіндік беретін жұмыстың құрылысын анықтады.

70 – 90-шы жылдардағы тарихшылардың ғылыми қауымдастығын зерттеу үшін генеративті және тарихи-антропологиялық әдістер қолданылды, бұл тарихшылардың жеке ұрпағын қалыптастыру процесінің мәнін олардың бұрынғылармен өзара байланыста ашуға, сондай-ақ қарастырылып отырған кезеңдегі Семей тарихшыларының стилі мен өмір салтын, олардың ойлауы мен мінез-құлық мотивтерін, құндылық бағдарларын, өмір процесіндегі өзара әрекеттесуді зерттеуге мүмкіндік берді. 70 – 90 жылдардағы тарихшы-ғалымның ұжымдық бейнелерін сипаттау, тарихшының формальды портретін жасау үшін ауызша тарихтың заманауи әдістерін ("oral history") қолдануға және мұрағат материалдарының сапалық және сандық деректерін өңдеу үшін социологиялық және математикалық әдістерді қолдануға әрекет жасалды.

Зерттеуде көптеген микро оқиғалардың күнделікті өмірдің сипатына, өмір салтына, тұлғааралық қатынастарға және т. б. әсерін бақылауға мүмкіндік беретін макро және микротарихи тәсілдерді синтездеу әдісі қолданылды.

Күнделікті тарих материалын қолданудың білім алушылардың танымдық мотивациясына әсері туралы педагогикалық эксперименттің әдіснамалық негізіне тұлғаға бағытталған оқыту, іс-әрекетке негізделген тәсіл, проблемалық және дамытушылық оқыту тұжырымдамалары кірді.

Жұмыстың ғылыми жаңалығы келесідей: ХХ ғасырдың 70 – 90 –

жылдарындағы Семей қаласының Қазақстандық тарихшыларының ғылыми қоғамдастығының ғылыми, әлеуметтік және экономикалық күнделікті өмірі зерттелді, қазақстандық тарихшылардың бірнеше буынының ғылыми және күнделікті өмірін қайта жаңғыртуға әрекет жасалды; Абай облысының мәдениет, тілдерді дамыту және архив ісі басқармасының "Абай облысының мемлекеттік мұрағаты" КММ мұрағаттық материалдарында Семей қаласы тарихшыларының бірнеше буынының өкілдері туралы деректер базасы қалыптастырылды және осы деректерді талдау негізінде ХХ ғасырдың 70 – 90 -шы жылдарындағы тарихшылар қауымдастығы рәсімделген портреті жасалды; ХХ ғасырдың 70 – 90 жылдарындағы Семей тарихшылары қауымдастығының ғылыми, әлеуметтік және экономикалық күнделікті өмірін сипаттайтын мұрағаттық құжаттар ғылыми айналымға енгізілді.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы қазіргі отандық тарихнамада тарихшы ғалымдардың күнделікті тарихының проблемалары жеке ғылыми бағыт ретінде зерттелмейтіндігінде көрінеді. Күнделікті өмірдің жекелеген аспектілерін ғана қозғайтын жұмыстар бар, отандық ғылыми әдебиеттерде осы бағыт бойынша кешенді жалпылама еңбектердің аздығы туралы айтуға болады. Осыған байланысты бұл факт таңдалған тақырыпты аз зерттелген және теориялық маңызы бар деп сипаттауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, зерттеу жұмысының теориялық маңыздылығы диссертациялық зерттеудің күнделікті тарихтың білім беру және тәрбиелік әлеуеті туралы нәтижелері мен тұжырымдары, сондай-ақ күнделікті тарих материалын оқушылардың танымдық мотивациясына қолданудың әсері теориялық жалпылау және тарихи пәндерді оқыту практикасының жалпы заңдылықтарын одан әрі тереңірек зерттеу үшін белгілі бір материал болып табылатындығымен анықталады.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы мынада: диссертациялық жұмыстың материалдары мен ондағы тұжырымдар қазақстандық тарих ғылымын дамытудың әртүрлі мәселелерін зерттеуде қолданыла алады. Отандық тарихнамада бұл проблематиканың болмауы және әртүрлі түрлердің игерілмеген көздерінің орасан зор әлеуеті зерттеушілер үшін Қазақстан тарихшыларының ғылыми қауымдастығының ғылыми, әлеуметтік және экономикалық күнделікті өмірінің тарихын зерттеуде кең перспективалар ашады. Зерттеу нәтижелері Қазақстан тарихы, өлкетану, күнделікті өмір тарихы бойынша оқу курстарын әзірлеу мен оқуда да қолданылуы мүмкін.

ХХ ғасырдың 70 – 90 — жылдарындағы Семей қаласындағы тарихшылардың ғылыми қоғамдастығының ғылыми, әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-мәдени күнделікті өмірін қайта құру бойынша жүргізілген зерттеу, сондай-ақ күнделікті тарих материалын тарихи пәндерді оқыту практикасына енгізу бойынша педагогикалық эксперимент негізінде **мынадай нәтижелер** алынды:

1. Күнделікті өмірдің Қазақстандық тарихы-тарих ғылымының қарқынды дамып келе жатқан бағыты. Тарихшылардың осы зерттеу саласына деген қызығушылығының артуы, тарихты заманауи зерттеуде жаңа бағыттар қалыптастырады, ғылыми айналымға жаңа бағыттар енгізеді, көне деректер

жаңаша тұрғыдан қайта түсіндіріледі. Қазақстандық күнделікті тарих зерттеушілердің ғылыми жұмыстары осы бағыттың перспективасын айқын көрсетеді.

2. Тарих пәндерін оқыту тәжірбиесінде күнделікті тарихты қолдану мәселесін теориялық және эксперименттік зерттеу қорытындылары бойынша ЖОО-да тарихты оқытуда тарихи — антропологиялық тәсілді қолдану білім алушылардың зерттеу құзыреттіліктерін-логикалық-ойлау, аналитикалық дағдыларын дамыту үшін қажет екендігі анықталды. Зерттеу көрсеткендей, бұл шығармашылық белсенділік пен ғылыми ізденістің тәуелсіздігін дамыту арқылы жүзеге асады.

Сонымен қатар, педагогикалық процестің күнделікті тарихы тек білім беру ғана емес, сонымен бірге тәрбиелік құндылыққа ие екендігі анықталды.

3. "Alikhan Bokeikhan University" ББ базасында 6B01606 "Тарих" ББ, 6B01510 "География-Тарих" ББ білім беру бағдарламалары үшін өткізілген күнделікті тарих материалын тарихи пәндерді оқыту практикасына енгізу бойынша педагогикалық эксперимент білім алушылардың танымдық белсенділігін ынталандыратын ең тиімді әдістерді белгілеуге мүмкіндік берді. Эксперименттің нәтижесі студенттердің білім беру мотивациясын дамыту үшін күнделікті материалды қолдана отырып, тарихты оқытудың тиімді моделін құру және қолдану болды.

7M01602 "Тарих" білім беру бағдарламасының магистранттары үшін "XX – XXI ғасыр тарихнамасындағы күнделікті өмір тарихының әдістемесі мен проблематикасы" элективті пәнінің авторлық оқу бағдарламасы әзірленіп, оқу процесіне енгізілді.

Жаңа пәнді игеруде оның сапасын жақсарту үшін "XX – XXI ғасырлардағы тарихнамадағы күнделікті тарихтың әдістемесі мен мәселелері" оқу – әдістемелік құралы дайындалып, оқу процесіне енгізілді.

4. "Абай облысының мемлекеттік мұрағаты" коммуналдық мемлекеттік мекемесінің мұрағаттық деректері негізінде XX ғасырдың 70 – 80 жылдарындағы Семей қаласы тарихшыларының ғылыми күнделікті өмірі қайта жаңартылды. Қаланың ғалым-тарихшысының формальды бейнесі жасалды, зерттелетін әлеуметтік категорияның гендерлік, ұлттық, әлеуметтік құрамының сандық-сапалық сипаттамалары талданды. Семей тарихшыларының ғылыми күнделікті өмірін қайта құру қаланың тарихи ғылымының дамыған ұйымдық құрылымының болуын анықтауға мүмкіндік берді: қаладағы тарихи кадрларды даярлау жүйесі. Зерттеу кезеңінде Семей мен өңірде жақсы ресурстық базасы бар бірыңғай ғылыми-білім беру кешені болды.

Идеологияландыру мен саясаттандырудың ықпалына қарсы қаланың тарихи ғылымы қаралып отырған кезеңде қарқынды дамыды: ескі бағыттарды зерттеу ауқымы кеңейді, Шығыстану, тарихи демография, өлкетану сияқты жаңа бағыттар пайда болды. Зерттеу көрсеткендей, тарих ғылымында бар проблемалар мен теориялық-әдіснамалық кемшіліктерге қарамастан Семей тарихшыларының ортасы қалыптасты.

5. Зерттеу 70 – 80 жылдары болған тарихшылардың кәсіби қауымдастығының әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік – мәдени күнделікті өміріндегі өзгерістердің динамикасы мен сипатын көрсетті, оның ішінде тұтыну құрылымы мен деңгейі, тұрғын үй жағдайлары, зерттелетін әлеуметтік категорияның өміріндегі бос уақыттың орны мен рөлі, оны Семей қаласының тарихшыларының ғылыми қоғамдастығы өкілдерінің материалдық әл-ауқаты мен тұтыну мүмкіндіктерінің өсу кезеңі ретінде сипаттауға болады.

6. Зерттеу көрсеткендей, XX ғасырдың 90-жылдарындағы Семей қаласының тарихшыларының ғылыми қауымдастығы жеке тұлғаның дүниетанымдық принциптері мен психикалық қасиеттерін қалыптастыруға ықпал еткен, яғни қоғамда қажетті гуманистік функцияны атқарған маңызды әлеуметтік топ болды. Диссертацияда Семей қаласының тарих ғылымындағы 90-шы жылдардағы күрделі идеологиялық жағдайдағы өзгерістер процесі көрсетілді. Зерттелетін кезең тарихшыларының ұрпағы қазақстандық тарих ғылымының алдында тұрған міндеттерді сәтті орындады: бұрын талап етілмеген тақырыптарға жүгініп, отандық тарихтың "ақ дақтарын" жойды; тарих ғылымының өзгерген басымдықтарына сүйене отырып, жинақталған тарихи материалды қайта бағалады, тарихи зерттеулердің әдіснамасын жаңартты. Зерттелетін кезеңдегі қала тарихшылары ескірген саяси институттардың құрылымын түбегейлі бұзуға белсенді қатысып, тарихи сананы деидеологизациялау процесіне ықпал етті. Зерттеу көрсеткендей, осы кезеңде тәуелсіз Қазақстанның тарих ғылымының қалыптасуы мен дамуына елеулі үлес қосқан Семей тарихшыларының ұрпағы қалыптасты.

7. XX ғасырдың 90-жылдарындағы Семей тарихшыларының әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-мәдени күнделікті өмірін зерттеу, соның ішінде қала жоғары оқу орындарының бухгалтерлік есептілігінің архивтік материалдарын, статистикалық материалдарды, кәсіподақ комитеттері отырыстарының хаттамаларын талдау, КСРО-ның экономикалық ыдырауы зерттелетін әлеуметтік топтың өмір сүру деңгейіне, тұтынушылық мүмкіндіктеріне және материалдық әл-ауқатына теріс әсер еткенін көрсетті. Соған қарамастан, жоғары оқу орындарының материалдық-техникалық базасы Оқу ғимараттары, жатақханалар, көппәтерлі үйлер, асханалар мен буфеттер желісі, мәдени-сауықтыру құрылыстары бар Семей жеткілікті күшті болып қала берді және қызметкерлердің әлеуметтік-тұрмыстық, тұрғын үй және мәдени-демалыс мәселелерін шешуге ықпал етті.

Жұмыс нәтижелерін сынақтан өткізу және енгізу. Зерттеудің негізгі нәтижелері Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Білім және ғылым саласындағы бақылау комитеті ұсынған ғылыми журналдардағы 5 жарияланымда, халықаралық конференциялар жинақтарында жарияланған 7 ғылыми еңбекте, оның ішінде 3 ауызша баяндамада, "XX – XXI тарихнамадағы күнделікті тарихтың әдістемесі мен мәселесі" оқу- әдістемелік құралында ұсынылған.